

ستارخان

میللی سردارین ۸۵-جی ایل دۇنومونون مناسبتینه

سرداریمیز ستارخان

حیدرخان عمو اوغلو

ستارخان ایله گۇروش

آذربایجانلی بیلی یوردلور توپلومو

سرداریمیز ستارخان

علیرضا مقدم (اورین)

انسانلارین تمدنلرینین تاریخی اونلارین طبیعتده و توپلومدا (اجتماعدا)، چالیشمالاریدیر. ائله اونا گؤره ده بو چالیشمالاردا ان قاباقجیل اولان کیمسه لرین نقشیندن گؤز یومماق و اونلارین جامعه و توپلومون ده بیشیک لیگینده بؤیوک ائتگی لرینی اونوتماق، بیر بؤیوک سوچ و جبران اولونمایان بیر ایش دیر. میلی سرداریمیز ستارخان دا بؤیوک کیمسه لرین بیریندن ساییلیر کی نه تکجه جامعه نین دورومونون تفسیرینه قانع اولمامیش، بلکه اونو ده بیشدیرمه یه جاندان چالیشمیشدیر. آنجاق بو بؤیوک سردار گرکلی سویه ده میللتیمیز اوچون اؤزه لیکله گنج لریمیزه تانیتدیرلما میشدیر. دئمک میللتیمیزین ستارخان لا تانیلیغی تکجه اوخوللاردا (مدرسه لرده) تاریخ کیتابلاریندا قیساجا اولان معلوماتا منحصر دیر. بو او دئمک دیر کی اولوسوموز بؤیوک سرداریمیزین ده یری ایله یئترلی حدده تانیش اولما میشدیر. بئله لیکله میللتیمیزی اؤز ایگیت لريله تانیشدیرماق آیدینلاریمیز اوچون اونودولماز بیر بورج دور.

ایرانین مشروطه انقلابینین قهرمانی ستارخان، گونش تقویمینین ۱۲۴۵ - جی ایلهده قاراداغدا دونیا یا گلدی. ده ده سی حاجی حسن، چرچی لیک ایشیله ائو - اوشاغین کئچیندیریردی. ستارخان باشقالاری کیمی اوخولا گئتمکدن محروم ایدی. آنجاق اونون بؤیوک یول گؤسترنلری اوجمله دن بابک، کوراوغلو، قاجاق نبی و ... کیمی قهرمانلار اولموشدو. ستارخان گنج یاشلارینی آراز قیراغیندا، یوکسک داغلارین اته گینده کئچیرتمیشدی. او چاغلاردا قاجار مأمورلاری الی ایله قارداشی اسماعیل ین اؤلدورولمه سی اونون روحیه سینده بؤیوک ائتگی بوراخیب اوندان انتقام دویغوسونو یاراتدی. ستارخان گنج ایکن عائله سیله بیرلیکده تبریزه کؤچدولر. ائ گنج ساشیندا آت چاپماق و گولله آتماقلا یوخاری سویه ده تانیش ایدی. ۱۷ - یاشیندا بیر حادثه اوزه رینده سیله آدی آغیزلارا دوشدو و تبریزده بو سؤز سسله ندی کی :

"بیر قاراداغلی گنج اوغلان حکومت مأمورلارینین قارشیسیندا دایانیب و اونلارین نچه سینیده اؤلدوردو".

او چاغلاردا حکومت مأمورلارینین قارشیسیندا دایانماق فیکیری، میللتین بئنینه سیغینما ییردی. اونا گؤره ستارخان ایکی ایل اردبیل ده کی " نارین قالا" دوستاغینا سالدیلار. سیاسی و خطرلی کیمسه لرین بو دوستاقدا، دوستاقلانماسینا گؤره، اونو "قاجار شاهلارینین باستیلی" آدلاندیریرمیشلار. آنجاق ستارخان یولداشی ایله اورادان قاچیب، یئنیده ن دولت ایله ساواشماغا باشلادی. ها بئله قوراقلیق زامانی، تبریزده واریلارین آنبارلارین آچماقلا، یوخسوللارا یاردم ائتدی. آنجاق بیر مدت دن سونرا بئله نچی یاشاماقدان یورولوب، یاشاییشینی سهمانلاماق فیکیرینه دوشدو. بو ایش ده دهده سی حاج حسین چوخلو پول خرج ائدیپ او ستارخانین باغیشلانا حؤکو صادر اولدو. ستار تبریزه گلیب، بیر مدت خوی - مرنده قره

سواری اولوب سونرا ولیعهدین اؤزه ل تفنگچی لری سیراسینا گوردی. آنجاق اونون چیرپینان اوره گی بئله نچی ایشلریله قانع اولماییب اونا گؤره ده خوراسانا ساری یوللانیب او ولایتین حاکمینن آتلی لاریندان بیرسی اولدو. اما یئنه ده دایانا بیللمه ییب عتباتا ساری یوللاندی. ستارخان اورادادا راحت اولماییب، ایرانلی زایلرله بیرلیکده ظالیم لرله ساواشدی. سونرالار ستارخان تبریزه قاییدیب، حاج محمدتقی صرافین مباشری عنوانیله سالماسا یوللاندی. بیر آزدان سونرا یئنه تبریزه گلیب، آت تانیماقدا مهارتی اولدوغو اوچون آت دالاللیغینا اوز گتیردی.

بو چاغلاردا او بوتون تبریزی لر ایچینده ایگیدلیکده تانینمیش اولدوغونا گؤره حکومت مأمورلاری دا چتینلیک ایله قارشیلان چاغ، اوندان یاردیم ایسته ییردیلر. آنجاق مشروطیت انقلابی یاخینلاشدیقا ستارخانین دا بو دورانی باشا چاتیب غیبی مرکزایله امکداش اولوب مشروطه انقلابینین پارلاق اولدوزو اولدو.

مشروطیت انقلابی باشقا قیاملار تک، کوتله لرین ایچینده گئیش سویه ده بیر ترپه نیش یاراتدی. جامعه نین بوتون قاتلاریندا فیکیر یوکسکلیشی یاراندی.

اٲله بو انقلابدا ستارخاندا باشقا، چوخلو ایناملی و اردملی (لیاقتلی) شخصیتلرده جاندا چالیشیب میللته اولگو اولموشدولار.

مظفردین شاه نٲچه آی مشروطه فرمانینا قول چکیب (امضاء) تأیید ائده ن دن سونرا اولدو و یئرینده تبریزده ولیعهد اولان اوغلو محمدعلی میرزا اوتوردو. محمد علی شاهین ولیعهدلیک همده شاهلیق چاغیندا مشروطه یه وفالی قالماغینی دیلده دئمه یه باخمایاراق بو انقلابدان و بو ترپه نیشده ن راضی دئیل ایدی و اونو آرادان آپارماق اوچون چالیشیردی.

آنجاق روسلو " لیاخوف " ون ال بیرلیگی ایله مجلسی توپا باسیب اؤزایسته دیگینه ال چاتدی. او ایلر بویو آذربایجاندا و اونون چیرپینان اوره یی تبریزده ولیعهد اولدوغونا گؤره اورانین میللتیله یٲتر لی سویه ده تانیش ایدی. اٲله اونا گؤره ده مشروطیت انقلابینا سون وئرسین دئیه تبریزی و تبریزی لری بیر آغیر یوخویا آپارماق ایسته دی. آنجاق تبریزی لر، ۱۲۸۵- جی ایلین بهمن آییندا یٲنی یازیلیمیش آنایاسانی قبول ائتمه ییب اونون اوچون بیر متممیین آرتیریلماسینی ایسته دیلر و بو ایش ده اولدو. دوغروسو تبریزین باشچیلیگی کربلایی علی میسیو الی ایله قورولان " غیبی مرکز " آدلی بیر قورولوشدان آسیلی ایدی. بو مرکز بوتون آذربایجان و حتی ایرانین حرکتلرینی و ترپه نیشلرینی ده یرلندیریب کنترل ائدیردی و هابئله مجاهدلری و ساواشچیلاری توپلاییب اونلارا ساواش و ساواشچیلیگی اؤیره دیردی.

محمد علی شاه تبریزده شولوقلوق یارادیب غیبی مرکزین باشچیلارینی ترور ائتسین دئیه اکرام السلطانی تبریزه گؤنده ردی. آنجاق او دا بیر ایش گوره بیللمه ییب قاچدی. سونرالار بیر سیرا مقدس " اسلام " آدیلا بزه نمیش و عینی حالدا اسلام دان هٲٲچ بیر خبری اولمایان کیمسه لری تهراندا مجلس توپا باغلانان چاغ تبریزی لری آلدادیب تهرانا یوللانماقدان وازکٲچدیرمک اوچون، تبریزه یوللادی.

بو زامانداڤ آذربايجانين آدليم ۱۱ آيلىق ساواشلارى باشلانيب بابك خلف اوغلو ستارخان دونيا شهرتيني آلقيشيني قازاندى. آنجاق مشروطه ساواشى تبريز شهرينين ايچينده باشلانيب و آذربايجانين غيرتلى اوغوللارى ستارخان، على ميسيو، حيدر خان عمو اوغلو، حسين خان باغبان و باشقالارى ايگيدجه سينه اؤز آماج لاريندان دفاع ائتمه يه باشلاديلار .

آما يئنه ده قوجا استعمار دينج اوتورماييب و "ساواش اوزانسا شهرين گنج لرينين قانى هدره گئدجك " سؤزو ايله چاليشقان اللرى سويودور و هامى اسلحه لرى يئره قويورلار . آنجاق رحيم خان چليبانلى نين راحتجاسينا شهره گليب و مستقر اولور. تڪجه ستارخان بو ايشه راضى اولمايير و آز مجاهدلرى ايله اميره قيز محله سينده ساواشا داوام وئيرير و آزادليق شعله سين تڪجه اميره قيز محله سينده يانيق ساخلايير . ستارخان ، روس بايراغى ايله يانينا گلن ، باريشچى ليق ادعاسى ائده ن روس قونسولونون جاوايىندا بئله دئيير : "من بوتون اؤلكه لرى اميرالمؤمنين حضرتلرينين بايراغى آلتيندا اولماغين ايسته ييرم ، سيز منده ن روس بايراغينين آلتينا گئتمه يي ايسته يير سيز ، حاشا كى بئله اولمايا جاقدير " .

هابئله قاجار قورخوسونداڤ قاپيلارا روس بايراغى وورلان چاغ ، چيغيريب دئيير : " آند ايچيب ، قرآن مؤهورله ميشم چييينمه آلدیغيم ارکين ليک (آزادليق) بايراغيني يئره قويمايم " . سونرالار ۱۷ يارديمچى مجاهديله بيرليکده بير اونودولماز بير ايشه ال وورور . او ۱۲۸۷-جى ايلين يئنگج (تير) آيينين ۲۶-دا ايگيدجه سينه بير حرکته ، محاصره سينيرلاريني سينديراراق ، آغ رذالت بايراقلاريني توفنگ گولله سيله قاپيلاردان ساليب و سؤنمه يه اوغرايان آزادليق شعله سينه بير يئنى جان باغيشلايير. او، قاريبالدى تڪ باغيرير : " گلين ، گلين ، ائولرده قالان كيشى دئييل، بيز يا ظفر يئتيشه جه ييك يادا اؤله جه ييك " . بئله ليکله تبريز يئنه ده جوشا گليير و شهر مجاهدلر اينه دوشور. و ساواش شهردن چيخيپ شهر حومه سينده داوام تاپير . بو ساواشلاردا ستارخان ايگيدجه سينه ساواشير. مجاهدلرين بيريسى بئله دئيير : آسلان (مرداد) آيينين اورتالاريندا ستارخان ۱۲ نفر مجاهد لرى ايله ۶۰۰۰ (آتميش مين) نفر آتلى نين محاصره سينه دوشور، هامى اونو الدن گئتميش سانيب ديري قالماغينا اودسوز اولورلار. آنجاق ستارخان " آزدان آز، چوخدان چوخ قيريلار " سؤزونون اساسيندا دوشمنه قاباغا گلمه فرصتيني وئيرير و دايانير و مقريندن دفاع ائدير و سونرا دا حسين خان باغبان ، مجاهدلرى ايله محاصره نى سينديريب دوشمنى دالى اوتوردور و ستارخانى قورتارير .

محمدعلى شاه ستارخانى آرادان آپارايلمه ديگينه گؤره "عين الدوله" و "سپهدار محمدولى خان تنكابنى" نى اوتوز مين نفر ليک قوشون ايله تبريزه گؤنده رير . بو ساواش باشاق (شهر يور) آيينين ۴-دن باشلانيب ، اولچه نين (مهر) ۲۱-ده ك ادامه تاپير. بو اوتوز مين نفر ليک قوشونون قاباغيندا ستارخانين سيلاحلى قوه لرى تڪجه اون بئش مين نفر ايدى و بو آزليغى تڪجه سارسيلمز اينام دولدوروردو . ستارخان ايسه آتاسى بابك خرمدين كيمي مجاهدلرى گؤزه ل سويه ده اؤنده رليک ائدير و اونلارا بو سؤزو هميشه دئييركى : " ظفرين شرطى تڪجه امكداشليق و گؤز آچيqliق دير " .

بئله ليكله مستبدلر بير ايش اللريندن گلمه ديكلرينده ن قويروقلاريني بئللرينه قويوب شهردن اوزاقلاشيب وتبريز بوتونلوكله مجاهدلرين اينه دوشور وتبريزلي لرده اؤزلريني سونراداكي ساواشلارا حاضيرلايirlار . ائله بو زاماندا آذربايجانين چوخ بؤلگه لرينين او جمله دن خوي ، مرندي ، ماراغا ، سالماس و باشقا يئرلرين ميللتلري آزادليق سئوه رلر سيراسينا قوشولورلار . ساواشلارين ايکينجي دؤنه سي قووا (بهمن) آيينين اورتالاريندان باشلانيب، بوغا (اردیبهشت) آيينين ۹- دك ادامه تاپير . بو مدتده تبريز هر تورلو محاصره يه معروض قالاراق آغير وضعيتده ساواشير و اؤزوندن دفاع ائدير . آنجاق تبريزليلر يونجا يئمكله ساواشيرلار . ائله بو ساواشلاردان سونرا دير كي بو سؤز ميللت ايچينده دئييلير كي : " يونجا يئييب ، مشروطه آلميشيق " . او زامان ستارخان قيرخ مين نفرليک قوشونون قاباغيندا دايانان مجاهدلره بئله دئييردي :

" بيز عدالت عيني اولان ميللي حاقلاريميز اوچون چاليشيريقي و اونلار (دوشمن لر) اؤز شخصي منفعتلري و ميللتين ضرري اوچون " . هابئله مجاهدلر اوچون ان بؤيوك آلكيش ستارخانين « آي آنام قوربان » سؤزو ايدى .

نهايت دوشمن تبريزله باش-باشا قويا ييلمه ييب ، آرادان چيخماغي دوشونور . آنجاق تبريزلي لري ياتيرتماق اوچون روسلارين اينى آچيق قويور . بئله ليكله روسلار تبريزه گليرلر . بو چاغدا غيبي مركز بير اوزاق گؤره نليكله هر جور ساواشي روسلارلا ياساق ائدير وبئله ليكله اونلارين دولت قوشونو بيرلشيب ، مجاهدلري قتل عام ائده جكلرينين قاباغين آلير .

روسلار قافقازلي مجاهدلرين تحويليني ايسته ييرلر و چون بو هدفه چاتمايirlار ، ستارخان و باقيرخانين توتماغينين فيكيرينه دوشورلر . ستارخانين توتماغي و اؤلدورولمه سي ، نهضته بؤيوك بير ضربه اولاييليردي . ائله اونا گؤره ده سردار اؤزونون كؤنلو اولمادان ، عثمانى قونسولخanasينا گئتمه يه مجبور اولور . آنجاق آذربايجان و تبريز ميللتينين ايگيدجه سينه دايانيشلاري آزادليق شعله سيني يئنيده ن جانلانديردي . البته بو قاوزانيشين و اويانيشين بير آز گئچ اوز وئردىگينه گؤره و هابئله يابانجي لارين اؤلكه يه سوخولدوقلارينا گؤره او قدر ده يرلي اولمادى و انقلاب اصلى يولوندان چاشيب منحرف اولدو .

گره ك اونوتماق كي باشقا يئرلرده قالخان كيمسه لر آذربايجانلي لار تك اوره كدن و اعتقاد و اينام اوزونده ن انقلاب ائتمه ميشديلر . بختياري لار چوخ اؤز اقتصادى و سياسى چتينيلىك لريني گودوردولر و استعماردا ن مستقيم دستور آليرديلار . رشت لي لرين ده باشچى لارى تبريزه حمله ائده ن قوه لرين باشچى سي " سپهدار محمد ولي خان تنكابنى " ايدى (؟) .

بئله ليكله اصفهان و رشتين سيلاحلى گوجلري تهرانى فتح ائتديلر او حالدا كي تبريز مجاهدلري روسلار محاصره سينده يئرلريندن ترپنمه يه امكانلاري يوخ ايدى ، مشروطه چي لر تهرانى فتح ائندن سونرا محمد على شاهى خلع ائديب اونا بير دوزگون مقررى تعيين ائندن سونرا روسيه يه يوللانديرديلار و اونون كيچيک اوغلو احمد ميرزاني شاه اعلام ائتديلر . لياخوف دا سپهدار طرفيندن باغيشلانيب يئنه قازاخ لار

باشچی سی اولدو. و بئله لیکله مین لرجه آذربایجانلی نین قانی باتدی و یئنه مستبدلر ایش اوستونه گلدیلر.

تبریزده سس-کوی یاتاندان سونرا ستارخان عثمانلی قونسول خاناسیندان چیخیب اؤز ائوینه قاییتدی. بیر آزدان سونرا مخبرالسلطنه (تبریزه تزه گلن والی) طرفیندن اردیبلده کی مشروطه چیلرین سسلرینی کسمک اوچون اورایا گؤنده ریلدی (البته بو بیر نقشه ایدی ستارخان آرادان آپارماق اوچون). آنجاق ستارخان بو حادثه دن ساغ قورتولوب تبریزه قاییتدی . بو قاییدیش دان سونرا چوخلو عامللر ال-اله وئریب سرداری تهرانا گئتمه یه مجبور ائتدیلر.

ستارخان و باقرخان بیر گون ایل بایرامینا قالان ، تبریزمیللتینین گؤرکملی یولا سالماسی ایله وطن لرینی ترک ائدیپ تهرانا ساری یوللانیدیلار. تبریز-تهران آراسیندا آذربایجان مجاهدلریندن بؤیوک قارشیلاملار اولوب دوزگون قوناقلیقار اولار اوچون وئریلدی . آنجاق تهران میللتینین قارشیلاماسی اوندایا دک هئج بیر پادشاه دان اولمامیش ایدی . ستارخان ۱۲۸۹- جی ایلین قوچ (فروردین) آییندا تهرانا گیره رکن بیر بیلدیریش (اطلاعیه) بوراخماق ایله اؤزونون قانونا باغلی اولدوغونو بیلدیردی .

ستارخان تهرانا گئده ن چاغ فاتح لر ایچینده درین اختلاف لار باش وئرمیشدی و اولار ایکی دسته یه (اعتدالیون- انقلابیون) بولونموشدولر. آنجاق بو ایکجی لیگی آرادان آپارماغا، ستارخان دا نایل اولما بیلمه دی و سونوندا بو اختلاف لار اساسیندا اؤزوده آرادان گئتدی.

بو اختلافلار بئله یاراندی کی آذربایجان مجاهدلری "ترور عامل لر" تانیندیقلارینا گؤره دولت توفنگلرینی آلقاق ایسته دی. حال بو کی بختیاری لرین ، قشقای لرین ، اثرمنی لرین و سایر فاتح لرین اسلحه لرین آلقاق ایسته میردی. بئله لیکله مجاهدلرده بو ایشین قارشیسیندا دایاندیلار.

هامیسی اتابک پارکیندا بیغیشیب اؤزلریندن مدافعه قرارینا گلدیلر. ستارخانین چوخ چالیشدیغینا باخمایارق، مجاهدلر سلاحلارینی تحویل وئرمه یه راضی اولمادیلار. (البته ستارخان اؤزو سلاحلاری تحویل وئرمه یه اورکدن راضی دئییلدی). ائله او گونون گئجه سی دولت طرفیندن ژاندارملار، پولیسلر، قازاقلار و هابئله بختیاری آتلی قوه لر آغیر سلاحلارا، اثرمنی یئپریم خان و سردار بهادر (سردار اسعدین قارداشی) نین باشچیلیغی ایله پارکین یان-یوره سینده یئرلشدیلر.

سردار بیر آز چالیشمادان سونرا مجاهد لر سلاحلارینی تحویل وئرمه یه راضی ائدیر آنجاق بیر نئچه خائنن گوردوگو ایشلره گؤره، مجاهد لر توفنگ لرینی قایتارماقدان واز کئچیرلر.

ایش بورایا یئتیردیکده دولتی قوه لر پارکا یورویوب، اولار گولله یه باغلاییلار و بئله لیکله ساواش باشلاییر. بو ساواشدا، بختیاریلار پارکا گیردیکده ،ستارخان توفنگینی گؤتوروب ، بئش گولله سیله ، بئش نفرین جانینی آلیر و سونرا داما ساری یوللانیر. ائله بو چاغدا بیر ساتقین دالیدان سرداری هدف توتوب قیچیندان بیر گولله وورور. بو حالدا سرداری اوتاغینا آپاریب یاتیردیلار.

آنجاق ساواش قورتولور، ۱۸ نفرده ن چوخ مجاهدلرین اؤلدورولمه سیندن سونرا، اثرمنی لرله بختیاری

لر وحشیتی سونا یئتیریرلر. اللرینه هر نه کئچیر، سیندیریب، اوتلاییرلار. حتی مجلس طرفیندن سردارلا مجاهدلرینه وئرلن تقدیر لوحی اوغورلانیر.

میللت بو واقعه نین خبرین ائشیتدیکده بازارلاری قاپالادیلار. آنجاق ایش - ایشدن کئچمیشدی. ستارخان آذربایجانین گؤونجی، بیر گولله ایله آیقاندان دوشور و چکدیگی زحمتلرین مکافاتینی آلیر. حکیم لر قیچنین یاراسین توخداماقدا قالیب و اونون کسيلمه سینی تکجه یول بیلیرلر. آنجاق ستارخان مخالفت ائدیر. سونرالار میرزا جواد ناطق و سایر کیمسه لرین چالیشمالاری ایله خارجی و داخلی (یابانجی و ایچری) حکیم لرین چکدیگی زحمتلره گؤره یاراسی بیر آز توختاییر و چلیک ایله یول گئده بیلیر. ستارخان عؤمرونون سون گونلرین تکجه دوغولدوغو، بوی آتدیگی و یاشادیگی آنایوردو آذربایجانا گئدمک فیکری ایله کئچیردیردی. سونوندا بو آیریلیغا دایانا بيلمه ییب، چایان (آبان) آیینین ۲۵-نده (۱۲۹۳ - گونش ایلی) دونیادان گئدیر. اونون قویلاما و باسدیرما توره نی (مراسمی) گؤرکملی صورته کئچیریلیر و چایانین ۲۷-سینده شاه عبدالعظیمین طوطی باغیندا قویلانیر.

میللی سرداریمیز ستارخانین شخصیتی و گوردوگو ایشلری باره سینده بیر نچه سؤز: تبریز ساواشلاریندا روس قونسولو پاخیتانوف بئله یازیر: دؤولتین سیلاحلی گوجلری و اسلامیه چیلرین نفوذو آلتیندا اولان منطقه ده بوتون دوکانلاری تالان ائدیبلر آنجاق ستارخان یاشایان منطقه ده هئچ بیر دوکانا ال وورولماییب. ستارخان اؤز بی بی اوغلو سو نایب محمد امیره قیزلی نی، بیر قادینی اؤلدورمه ینه گؤره توتدوروب، محاکمه ائندن سونرا اعدام ائتدی.

بو او حالدادی کی انگلیسلی ادوارد براون دئییر: "ستارخان سوادسیز، نادان بیر عنصر ایدی و ایشی آت دلایللی ایدی. او دفاع سیز شهرلرین تالانینا باشلامیشدی و اؤز ائوینی تالانمیش شئی لردن بزه میشدی. اونون ائوینده ۱۱ ده نه پیانو وارایدی... (باخین قوجا استعمارین بیزیم بارده فیکیرینه! او زامان ۱۱ دنه پیانو اؤزوده تبریزده؟ لعنت اولسون یالان یازانلار، قارغیش اولسون بیزه خور باخانلار، قارغیش اولسون...).

- اؤز درین دوشونجه سیله مطبوعاتین ائتکی سینی (تأثیرینی) میللتین اویانیشیندا یاخشی بیلیردی ائله اونا گؤره ده اونون امریله آذربایجان گؤنده لیگی تورکجه و فارسجا تبریزده چیخیب، یاییلدی. آنجاق گونده لیگین بیرینجی نومره سی ستارخانین الینه چاتاندا گؤزلری یاشیله دولوب دئدی: "بو گون آذربایجان خالقینین اولوسال (میللی) بایرامی دیر".

- ایرانا ساری یوللاناندا ائو یئیه سیندن ایراندان اونا نه سوغات گوندردیگینی سورور؟ او جاوبدا تکجه " منیم ستارخانا سلامیمی یئتیرین "دئییر.

- ستارخانین قهرمانلیقلارینین سسی آفریقانین قوزئی - باتی سیندا (شمالغرب) اولان مراکشه دک

يئتيشميشدى و او اۆلكه نين ميللتي ستارخانين وصفينده عربجه ماهنى لار دوزه لذيب اوخويوردولار.

- شيخ محمد خيابانى دئيير : مليون مجاهدلره لازم اولان پولو يئتيره بيلمه ديكلىرى حالدا ستارخان اۆزونون نچمه مين تومن وارى اولان پولو گتيريب مجاهدلر آراسيندا پايلادى.

- تبريز ساواشلاريندا ستارخانين امرى ايله ابوالحسن خان اقبال آذر (آذربايجانين بؤيوك اوخوجوسو) تبريزه گليب يورغون مجاهدلره يئنى جان باغيشلاماق اوچون ، ساواش ماهنى لارين اوخويوردو.

و نهايت بو كى :

ستارخان اؤلسه ده، ستارخان تهرندا، آذربايجان دان اوزاق ياتيرسادا آنجاق او ابدى اولاراق اولوسونون(مىللتينين) كۆنوللرينده ياشايا جاقدير.

حیدر خان عمو او غلو

خ.مقدم

آذربایجانین پارلاق اولدوزلارینین بیرسی، قورخماز مجاهد، حیدر خان عمو او غلو، ۱۸۸۰-جی ایلده آذربایجانین سالماس شهرینده آنادان اولموشدور. او ۱۱ یاشیندا اؤز عایله سیله قافقازدا الکساندرپل شهرینه کۆچوب، اورادا درس اوخویوب و یوکسک تحصیلاتیندا ایروانین عالی مدرسه سینده بیتیریپ، سونرا تیفلیسین صنعت مدرسه سینده برق مهندسیلیگی ساحه سینده تحصیل آپارمیش ایدی.

مظفرالدین شاه، فرنگ سفریندن قاییداندا، اونو باکی دا گۆردوکده اونو مشهد شهرینده برق کارخاناسی قورماق اوچون آلقیشلاپیر. بئله لیکله، ۲۰ یاشیندا ایرانا قاییدیر. او اؤز دئیگینه گۆره ۱۲ یاشیندان سیاسی ایشلره قاتیلیمیش، ایران خالقینین اقتصاد و فرهنگ چتین لیک لرینه گۆره، میللی حاکیمیه قارشی دورماق اوچون چاغیریب، نهایت ده خراسان والی سینین ده ییشیلمه سینه سبب اولور. حیدر خان عمو او غلو، ۱۱ آی مشهده قالارکن، ۱۹۰۰-جی ایلده باکی دا تانیش اولدوغو اجتماعیون-عامیون فیرقه سینین، بیر قولونو یاراتماغا چالیشیر.

آنجا خالقین سیاسی فیکیر اولما ماغینا گۆره موفق اولایلمیر. و دئییرکی: "من مشهده، یالیز بیر نفر ابراهیم میلانی آدلی شخص ایله تانیش اولوب، فیرقه ایله ایلگیلی دانیشیقلا ریمیز اولموش ایدی. آنجا مشهده ایشلریمیزین گلیشمه مه یینه گۆره تهرانا یوللاندیم". حیدر خان عمو او غلو تهراندا ایسه دمیر یول، سونرالار حمل و نقل اداره لرینده ایشله دیگینه گۆره، تهرانین صنعتکار و تاجیرلری ایله تانیش اولور. ۱۹۰۵-جی ایلده روسیه سوسیال - دموکرات انقلابیندان سونرا آوروپایا گئدیپ اؤز اوخونجونو ادامه وئره رکن بومب دوزه لتمه یی اؤیره نیر. سونرا لار امین الضربین برق کارخاناسیندا ایشه باشلاپیر.

حیدر خان عمو او غلو مشروطیت انقلابیندا دا اؤنملی رولو اولاراق چوخلو فیکرلر ایله تانیش اولدوغو اوچون، سیاسی جوی مناسب گؤروب، ملک المتکلمین، سید جمال واعظ کیمی شخص لر ایله بیرلیکده اجتماعیون-عامیون پارتیا سینین (حزبین) تمل داشینی قویدولار. بو حزبین، قافقازداکی اجتماعیون - عامیون حزب ایله ده علاقه لری واریدی.

اتابک صدراته گلدیکده، ائله بو حزب، اونون خطرلی اولماغینی بیلدیرمکله اونون اؤلدورولمه سینه حکم وئیریر. بو اساسدا اتابک، حیدر خان عمو او غلونون فیکرایله و عباس آقا صرافین الی ایله، انقلابی ترور اولونور. بو ترور، محمدعلی شاه کیمی مستبد شخص لره چوخ آغیر گلیر. آنجا اؤز یاخینلاری، او جومله دن امیربهادر و سیدعلی یزدی ایله، مشروطیه قارشی ایشله مه یه باشلادی. بونلارین قارشیسیندا دا حیدر خان عمو او غلو ایله باشقا آزادلیق سئونلر، محمد علیشاهین آرادان گوتورولمه سینده ایسه چالیشمالار

آپاردیلار. آنجاق محمد علی شاه، دووشان تپه ده اولدوروله جکلی بیر وضعیت دن قورتولور. بو ایش شاهین الی ایله مجلسین توپا باغلانماسینا و آزادلیق سئوه نلرین بیر چوخونون دوستقلانماسینا و اولدورولمه سینه سبب اولور. حیدر خان عمو اوغلو دا باکی یا گئدیپ، اورادان محاصره اولموش تبریزه یاردیم یوللاپیر. آنجاق یئئیده ن تبریزه گلیب اجتماعیون - عامیون فرقه سینده باشچی لیک ائتمکله، تبریز ساواشلاریندا اشتراک ائتمکله مشروطیت چی لرین ایناملارینی آرتیریر. مشروطیت چاغیندا، شجاع نظامین، ایچینده بومب اولان بیر پوست اولموش قوتونون توسط ایله مرند شهرینده اولدورولمه سینین طرحی ده، حیدر خان عمو اوغلونون توسط ایله وئرلیمیشدیر. سونرالار حیدر خان خویا گئدیر، اورادا اجتماعیون - عامیون فرقه سینین نماینده سی میرزا نورالله خان یکانی ایله آزادلیق اوغروندا چالیشیر.

خوی میللتی اونون چالیشمالارینا ده یر وئریب اونون وصفینده بئله دئییردیله :

عمو اوغلو گلدی خویا

خوبولارلا قرار قویا

یئتملرین قارنی دویا

یاشاسین گؤزه ل عمو اوغلو

عمو اوغلو مینیپ فایتونا

تومار وئریب اؤز آتینا

چؤره ک یئنیپ یوز آلتینا

یاشاسین گؤزه ل عمو اوغلو

راستا بازارلار راستاسی

گلیر مجاهد دسته سی

عمو اوغلو دور سرکرده سی

یاشاسین گؤزه ل عمو اوغلو

باققال بازارا چراغ قویدو

کاسیب باخیب قارنی دویدو

هر بیر ایشه قانون قویدو

یاشاسین گؤزه ل عمو اوغلو

حیدر خان خویدا، تبریزده و باشقا شهرلرده چوخلو فرهنگی - اجتماعی ایشله چالیشمالار آپاردی.

اونون آلفيشلاماسيلا، ميرزا حسن رشديه اوشاقلار اوچون خيريه آدلى بير مدرسه تبريزده آچدى . هابئله اونون امريله " مكافات " گونده ليگى ده باسيلدى.

او تبريزده ن باشقا، آيرى شهرلرده ده مشروطه چى لرى تهرانى آلماق اوچون آماده ائدير. آنجاق تأسف ايله تهران فتح ائديله ندى سونرا، يئنيدن منافقلىر اينه دوشور. بو حالدا ستارخان و باقرخان دورموندان خبرلرى اولمادان تهرانا يئتيشيرلر. آنجاق اونلارين دؤوره لريني ايكي اوزلو، اينامسىز آداملار توتورلار. آما ترسينه، مجاهد انقلاب چى لارين هاميسى آيدىن فيكىرلى، دنيا دورومو ايله تانيش اولان سياستچى شخص لر ايديلر او جمله دن : محمد امين رسول زاده، شيخ محمد خيابانى ، حيدر خان عمو اوغلو، ميرزا محمد على تربيت، حكيم الملك و مساوات.

بو دورومدا، اعتداليونون باشچى سى سيد عبدالله بهبهانى، اولدورولور. آنجاق اونون اولدورولمه سى، حيدر خانين امريله اولماسيندا شك اولماغا گؤره اونو دوستاغا سالديلار. آما او بير مدتدن سونرا بوراخيلير. سيد عبدالله بهبهانى نين اولدورولمه سيني قارشيسيندا اعتداليونلاردا بير نچه نفر او جمله دن محمد على خان تربيت و عبدالرزاق خانى ترور ائديرلر. بو دورومون سونوندا اتابك پارکينين ماجراسى قاباغى گلدى كى اورادا دولت، بوتون سيلاحلارين ييغيلماسيني ايسته دى. بير نچه نفر ستارخانين بو ايش ايله موافق اولدوغونا باخمياق سيلاحلارين وئرمه ديلر. آنجاق پارکين ايچينده ساواش باشلاندى و ستارخانين يولداشلارى شكست يئيب و ستارخاندا قورشون (گولله) ده يدى. بئله ليكله گونش تقويمى نين ۱۲۸۹- جى ايلينين سونوندا سپهدار محمد ولي خان تنكابى نين دولتى ايش اوسته گلدى. محمد امين رسولزاده و حيدر خان عمو اوغلودا سورگون اولدولار. بئله ليكله حيدر خان ايراندان چيخيب قافقازا و اورادان دا آوروپايا گئدير. سونرالار توركيه نين قوشونونا گيريپ بير نچه مدت توركيه قوشونوندا، بغداددا ساواشا قاتيشير. هابئله او روسيه انقلابيندا (۱۹۱۷) اشتراك ائدير. ۱۹۲۰- جى ايلين سئپتامبر آيندا باكى شهرينده كئچيريلن " شرق كنگره سى " آدلى اوتورومدا، " انور پاشا " و " خليل پاشا " كيمي شخصيت لر ايله بيرگه اشتراك ائدير. او بو كنگره نين تبليغات بولومونده اولراق، ايرانين رئيسه هيائينده ايسه وارايدى.

حيدر خان او چاغدا، ايرانين گيلانيندا، ميرزا كوچك خانين توسط ايله يارانان دورومو دويدوقدا، ايرانا گليب ميرزا كوچك خان، خالو قربان، احسان الله خان كيمي شخصلرين آرالاريندا توره ن سويوقلوغو آرادان پارماق ايسته دى.

آنجاق تأسف ايله اونون آراچيلىق و باريشچى ليغيني بيلمه دن، اونو توتوب دوستاغا ساليملار. سونرالار ميرزا كوچك خانين آداملارى نين توسط ايله اولدورولور .

بئله ليكله سارسيلماز و قورخماز بير آزادلىق سئوه ن انسان، ۱۹۲۱- جى ايلين اكتوبر آيندا اولدورولور. ائله بو ايلده حيدر خان عمو اوغلودان باشقا، آذربايجانين باشقا بؤيوك شخصيت لرى ايله او جمله دن شيخ محمد خيابانى تبريزده و كلنل محمد تقى پسيان مشهده اولدورولورلر.

ستارخان ايله گۇروش

آيدىن صادقى

چايان آيى نين ۱۲۵يدى ، مىللى سرداريمىز، بۇيوك ستارخانين قبرىنى زيارت ائتمك اوچون شاه عبدالعظيمه سارى يولا دوشدوم.

اوشاقلقدان "مىللى سردار" سۆزونو ائشيتديكجه، ستارخانين ايرانا گووه نج اولماغين اينانيرديم. آنجاق اۆزومو ستارخانين باش داشى اوسته گۆرنده ، خالقيمىزىن مىللى سردارىنا بسله ديگى محبت ، منيم اوچون آغير گلدى. اۆزومو ساده جه اولان بير مزارين قيراغيندا گۆردوم. آنجاق منيم اوچون بير بۇيوك سعادت ايدى:

گلدیم زیارتە بیر اولو قبری
آرزوملا، فیکریملە دوپ دولو قبری
کیمدیر بوردا یاتان؟
شانلی دونه نیم
مکه مین ایچینده مکه مدیر منیم
بو اولو مزار مکه مدیر منیم ، دئدیم
من اوندان بیر اوج تورپاق گۆتوردوم
بو اولو مزاری بیلمه دیم
یاتانین بویوکلوک حاققینی گۆردوم

سردارین باش داشى اوسته یئره اوتوروب ، فاتحه اوخوماغا باشلادیم. اورگیمده چوخلو سردارا سؤیله
ملی سۆزلىرىم واریدی. چاغيرديم :

سردار
سئویملى سردار
قره داغین قارتالی
تبریزین بهادری
مشروطه نین مدالی
آدین دا

ھنرين ده

بو ھاندا گۆزومون اۋنوندە آغ بىر آتېن اوستوندى سلاھ الېنە آلمېش كېمىسە نى گۆردوم. سۈرۈشۈم
سەن كېمىسەن؟ بىر آن سىكوتدان سۈنرا سىس گەلدى :

ستارخانام، ھىسەن خان اوغلويا
بۇيۇك انقلايىن جوان اوغلويا
ساريلدىم سىلاھا جانىمدان كىچىدىم
انقلاب جامىنىن شىرىتىن اىچىدىم
يەددى سىگىز اىگىد يولداش دا تاپدىم
كەر آتى مىنىب سىگەرە چاپىدىم
اوردولار داغىدىب، سىگرلر يىخىدىم
تېرىزى اوباشدان بو باشا چىخىدىم

اۋزومو ايتىرىمىشدىم ، بۇيۇك سىردارىن گۆرۈشۈ جانىما ولولە سالىمىشدى. نىيە كى ايللر بويۇ گۆۋە
ندىيىم بابالارىمىن بىرىسىنى گۆرۈرۈب ، اونلا دانىشىردىم. سىردار پوزغون ھالىمى گۆرە رىك سۈرۈشۈدۈ :
اوغول ، نە اولوبدور سەنە ، بىللە پوزغونسان.

بىر آز سوساندىن سۈنرا دىدىم : آتاجان
طالەيمە سەن باخ !
دوشونجە لىرىم ياساق !
دويفولارىم ياساق !
كەچمىشىمدىن سۆز آچماغىم ياساق !
گەلە جە گىمدىن دانىشماغىم ياساق !
آتا بابامىن آدىن چىكە گىم ياساق !
آنامدىن آد آپارماغىم ياساق !
بىلىرسەن ؟
آنادان دوغولاندىن بىللە
اۋزوم بىلىمە - بىلىمە
دىل آچىب دانىشدىغىم دىلدە

دانیشماغیمدا یاساق ایمیش، یاساق !
سردار سۆزلریمی ائشیده رک قهريله اوزومه باخیب دئدی :
آتانین آدینی باتیران اوغول
آتانین یوردوندا قالماسا اییی دیر
ایگیده- ایگیدلیک ، ناموس ، آر گره ک
ناموسسوز اوغوللار اولماسا اییی دیر

دوغولدوغون ، بؤیودویون وطنینده
حاقق تاپدانیب شر او دولسا ، وای حالینا
سخاوتین اونودولسادا ، غم ائيله مه
لیاقتین اونودولسا ، وای حالینا

سردارین سۆزلرین ائشیتدیکجه باشیمی یئره تیکیردیم. چایانین سویوق هاواسیندا، ایستی تر آلنیمدان
آخیردی. نییه کی :

بابام سلطان ایدی ، آتام قول اولدو
آتام یاغمالاندی ، آتام سویولدو
منده سویولورام ، بیر فرقیمیز وار
آتام درک ائدیردی سویولدوغونو
سعادت بیلیره م من سفته بونو
من اؤز فاجعه می سعادت بیلدیم
تویومدا آغلادیم، یاسیمدا گولدوم
ظلمته نور دئدیم، یوخا وار دئدیم
ان بؤیوک بدبخته بختیار دئدیم

سردار حالیمی باشا دوشه ره ک ، بیر آندا سیچراییب آتدان یئره ائندی. ایره لی گلیب منی باغرینا
باسدی. گۆزلریمدن یاش پیر- پیر پیریلدا ییب اوزومه توکولوردو. منیم اوچون سئوینمه لی بیر چاغ ایدی.
اؤزومو ایللر بویو بیرتیجی دونیادا آمانسیز ، یاردیمسیز گۆره ندن سونرا ، سردارین حیمایه سینده
گۆردوم. سردار اورایا نه اوچون گلمه ییمی سوروشدو.
دئدیم : سردار سنی گۆرمک اوچون گلیمشدیم.

سردار اللرینی مندن اوزوب ، دریندن بیر آه چکه رک گؤزونو ماوی گؤیه توتوب دئدی :
 اوغول، ایللردیر بورادا ، غربت ائله قالمیشام . یالنیز آیدان - ایلدن سنین کیمی بیر کیمسه دن باشقا
 هئچ کیم بورایا گلیمیر. آتالار دئمیشتن : " یاشاماق هر یاندا یاخشی اولسادا ، اؤلکمک اوچون وطن یاخشی
 دیر". بورادا هامی منیم اوچون غریب دیر. نییه کی من ائلیمدن اوزاق دوشموشم. من بورایا گله ندن بری
 توطئه دن باشقا بیر زاد گؤرمدم. من خالقیمین ایچینده ، ائولادلاریمین ایچینده عزیزم. سیز ائولادلاریم
 منی تانیماسازدا ، ارکین دووارلاری ، امیره قیزین محله سی، تبریز شهری ، آذربایجانین بوتون داشلاری
 منی تانیییر.

سردار اوزونو باتی یا ساری توتاراق، اؤز اؤزونه دینله ییردی :

ای هله ده سینه سی قان تبریزیم
 یونجا یئیب حاققین آلان تبریزیم
 شترکیمی سنگرده یاتان تبریزیم

سردارین جسمی اورادا اولاراق ، روحو تبریزده ایدی. هله ده اؤزونو ساواش میدانیندا گؤروردو. بیر
 نئچه لحظه دن سونرا اوزونو منه توتاراق تبریزده ن، ارکدن سوروشدو.
 اوتانديغیمدان باشیمی آشاغا تیکدیم. نه دئملی ایدیم. آتا - بابا دان قالان دیل، تاریخ، کولتور، غیرتدن
 چوخونو الدن وئر میشتیک.

سردار منیم فیکیرلریمی اوره گیمدن کئچه ن سؤزلری راحتجاسینا بیلیردی. اوزونو منه توتاراق دئدی

:

سیر ائيله یین هر طرفین تبریزین
 امیره قیزین دؤنگه لرین بیر گزین
 سردارین اوردا گؤره جاقسیز ایزین
 مردلرین اولادی مرد اولمالی
 دونیادا سردار کیمی فرد اولمالی

سردار بیر آندا سیچراییب آتینین بئلینه میندی. حسرتله باشا دوشدوم کی سردار گئتمک ایسته ییر.
 گونشین ساری ساچاقلاری اوزومه ایشیق ساچاراق، یوخودان اویندیم. سردارین گؤرمه سین یوخو بيله
 رک، اونون سون سؤزلری یادیمادوشدو:

سن کی، تانیرسان آذربایجان

قهرمانلار يوردو ، اودلار مكاني
اونون بويوتدويو قوچ ستارخاني
وطني دوشمنه ساتمارام اينان

آنجاقل اولو باباميز ، ستارخان ، ميللتيميزين دوشمنلرينه ، هابئله اونا ظولم ائده نلره بير سؤزو واردير ،
او دئير :

هاي ائشيتيميش قولاغيم ائل هارايين من تانيرام
هايينا هاي وئره رم، من بو ائلين قوربانينام
اولو بابك نوه سي، ستارام ائلر ائشيدين
ائليمه ظلم ائده ني كيم اولو دوشمن سانيرام